

Národní setkání lidí se zkušeností s chudobou a sociálním vyloučením

Praha, hotel Krystal, 15. – 16. 4. 2010

Pořadatel: EAPN ČR ve spolupráci s projektovým partnerstvím NAPSI spolu! (Člověk v tísni, IQ Roma servis, SKOK)

Spolupracující organizace: 10 - Rozkoš bez rizika, Ester, Sdružení pro probaci a mediaci v justici, A Kluby ČR, DOM, Fokus Praha, Nový Prostor, Podané ruce, Slezská diakonie, Zahrada.

Počet účastníků/nic: 27

Zastoupené cílové skupiny (dle NAPSI):

- Osoby s duševním onemocněním.
- Osoby ohrožené závislostí na omamných a psychotropních látkách.
- Oběti trestné činnosti (domácí násilí ad.).
- Lidé opouštějící zařízení pro výkon trestu nebo ochranné léčby.
- Osoby ohrožené soc. vyloučením z důvodu chudoby, etnicity.
- Rodiny s dětmi ohrožené soc. vyloučením (neúplné nebo vícečetné s 3 a více dětmi).
- Osoby bez přístřeší.
- Mladí lidé ve věku od 18 do 26 let ohrožení společ. nežádoucími jevy.
- Mladí dospělí do 26 let věku opouštějící školská zařízení pro výkon ústavní výchovy.
- Osoby s mentálním postižením.

Hlavní cíle setkání

- Sběr podnětů pro tvorbu podkladů k novému Národnímu akčnímu plánu sociálního začleňování 2011-2013 od lidí se zkušeností s životem v chudobě a/nebo sociálním vyloučení jako expertů na svou životní situaci. Identifikace specifických potřeb samotných cílových skupin politických opatření a vytvoření prostoru pro jejich zapojení se do procesu nastolování politické agendy v oblasti sociálního začleňování.
- Výběr zástupců/zástupkyň za ČR pro evropské setkání lidí žijících chudobě v Bruselu (červen 2010).

SOCIOKLUB

Projekt je realizován za podpory
Evropské unie.

Za obsah sdělení odpovídá výlučně autor.
Evropská komise nenesie odpovědnost
za použití těchto informací.

Použité metody práce

Specifikem tohoto setkání (v porovnání s obdobnými setkáními v zahraničí) bylo **ponechání volby probíraných témat na účastnících samotných**. Účastníci byli účelově rozdělení do pracovních skupin (3) a to především tak, aby v každé z nich bylo zastoupeno co největší množství cílových skupin. V každé pracovní skupině si pak její členové v úvodu definovali oblasti, do kterých z jejich pohledu nejvíce zasáhla jejich chudoba a sociální exkluze a ve kterých oblastech pociťovali v souvislosti se svou životní situací nejvíce negativních změn. Z jednotlivci navrhovaných témat si následně každá skupina interním hlasováním určila 3 prioritní témata, kterými se podrobně v průběhu dvou dnů setkání zabývali.

Díky této metodě výběru dostala prostor nejen témata, která obvykle zajímají tvůrce politických opatření (zaměstnanost, vzdělávání, zadlužování), ale také ta, která jsou jako velmi palčivá pociťována samotnými lidmi potýkajícími se s chudobou nebo sociálním vylučováním (problémy se stigmatizací, stereotypy jako bariéra, narušená komunikace s okolím, především institucemi).

V další se práci se u vybraných témat

- začalo vždy konkrétním **popisem projevů** nedostatku nebo obtíží v této oblasti,
- pokračovalo **identifikací překážek**, které znemožňují vypořádání se s daným problémem
- a následně se účastníci zaměřili na popis toho, **co jim pomohlo** tuto situaci řešit,
- popř. **co by** dle jejich názoru **bylo** také **účinné**, ale nebylo jim k dispozici.

Právě výstupy z posledních dvou diskuzních okruhů (**osvědčené způsoby řešení a další opatření, které by bylo dobré zavést**) poslouží jako základ pro **podkladový návrh dalšího NAPSI**.

Diskuzí nad zvolenými tématy ve třech pracovních skupinách strávili účastníci větší část z dvoudenního setkání (cca 7 hodin včetně průběžných prezentací výsledků práce pro ostatní).

Na konci prvního dne individuálně nebo (na základě vlastního uvážení) také ve skupině vytvářeli **plakát/billboard** pro kampaň proti chudobě.

V průběhu setkání vznikl rovněž prostor pro individuální natáčení tzv. **videopohlednic** s osobními příběhy účastníků.

Hlavní výstupy diskuzí v pracovních skupinách

⇒ **OBLASTI MÉHO ŽIVOTA, KTERÉ OVLIVNILA CHUDOBA A SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ**

„ZÁVISLOST – CHUDOBA – ZTRÁTA ZAMĚSTNÁNÍ – ROZVOD – DLUHY, EXEKUCE – SEBEVRAŽDA“
(text jednoho z plakátů, které tvořili účastníci setkání)

Z úvodního vymezování hlavních témat jednoznačně vyplynulo, že primárně je neutěšená životní situace (ve většině případů doprovázená materiální chudobou) zdrojem pocitu **izolace a vyčlenění se ze společnosti**.

Chudoba a sociální vyloučení s sebou nese silný pocit **stigmatizace**, subjektivní pocit **negativního onálepkování**, které ústí až k **diskriminačnímu chování ze strany společnosti** a upevnění pocitu „druhořadého“ občana i člověka. Lidé sociálně vyloučení zažívají dle svých slov především pocitu **bezbrannosti a bezmoci** při vyjednávání podmínek v rámci sociálního systému. Konkrétní projevy takového přístupu byly nejčastěji zmiňovány na úrovni jednání s institucemi a úřady veřejné správy, popř. se zaměstnavateli nebo majiteli bytů.

Negativní, především psychické, dopady této životní situace se podle účastníků projevují i u širšího sociálního okolí a to hlavně narušením (někdy i nevratným) **rodinných a mezilidských vztahů**. **Specifickým problémem pak je dopad situace rodičů na jejich děti**, což možnosti řešení spíše ztěžuje, negativní dopady sociálního vyloučení jen prohlubuje a funguje jako základní **reprodukční mechanismus**. Děti zažívající tuto situaci se svými rodiči jsou značně omezení v možnostech zvolit si jinou životní cestu a často jsou v podstatě **odsouzeni k neúspěchu** při snaze o vyměnění se z chudoby a sociálního vyloučení

Fakt, že téma silného stigmatu a obtížného vypořádávání se s negativní nálepkou a předsudky se při hlasování zařadilo mezi prioritní, jen potvrzuje to, že pojmání a **řešení problému chudoby primárně jako záležitosti hmotného strádání je silně zjednodušené**. Důraz na pocit **bezmoci, nedostatku empatie** a projevů **solidarity** ze strany většinové společnosti se projevil i **na plakátech**, které účastníci/ce na konci prvního dne vytvářeli jako své obrazové poselství o své životní situaci.

Ve všech třech pracovních skupinách bylo téma **komunikace s okolím a mezilidské, popř. konkrétněji rodinné, vztahy** při hlasování skutečně označeny za oblasti, do kterých chudoba a sociální vyloučení zasáhla **nejvíce**.

Jako další sféry života byly ve všech skupinách zmiňovány oblasti **vzdělání a pracovních příležitostí, bydlení** a financí, resp. spíše nedostatek **finančních prostředků** pro zachování důstojné životní úrovně, který byl často způsoben zadlužením a následnými exekucemi.

Podrobněji pak skupiny kromě témat týkajících se komunikace a interpersonálních vztahů rozebíraly oblast **zadlužení** (2 skupiny), **pracovních příležitostí**, **nedostatečného vzdělání a hazardu**. Neúspěchy v těchto vzájemně provázaných sférách sociální exkluzi dále prohlubovaly a byly také označeny jako příčiny dalšího vylučování.

1) VZTAHY A KOMUNIKACE S OKOLÍM (INSTITUCEMI I SOCIÁLNÍM OKOLÍM)

Hlavní projevy

Sociální vyloučení má podle účastníků jednoznačně nejsilnější dopad na jejich sociální vazby, psychiku i vlastní sebepřijetí, což následně může výrazně ovlivňovat úspěch při řešení problémů v dalších zmiňovaných oblastech - trh práce, bydlení, úspěch ve vzdělávání, schopnost zvládat své finanční závazky a zřejmě nejčastěji zmiňovaný **plnohodnotný sociální a především rodinný život**.

Pocity odmítnutí okolím a blízkými, vyloučení rodinou a ztráta kontaktu s dětmi jsou častými projevy problémů v této oblasti. Narušení mezilidských vztahů má ale také nezřídka svůj základ ve **stigmatizaci** chudých a sociálně vyloučených, která dále může ústít až v **diskriminaci**. Ta se opět projevuje jak při hledání práce, tak při hledání bydlení nebo při jednání s úřady a dalšími institucemi.

„Je to o jednání úřadů, úřad je bůh a člověk je nicka, taky jsem byl daňový poplatník dlouhá léta, lidé na úřadech nestojí ani za oprátku do šibenice, prorazíte, jen když máte známého, jinak s váma jedná jako s vonucí.“

„Aby na úřadech uměli naslouchat, aby člověka vyslechli, co potřebuje, je to strašně moc důležitý, aby mu to vysvětlili. Když jsem přišla na úřad, vím ze svojí zkušenosti, že oni to mají v hlavě, nechťejí poslouchat, vyprávěla jsem jí (úřednici) svůj příběh, že mě chtějí vystěhovat z bytu a ona ani nezvedla hlavu od počítače.“

„Já jsem se setkal s diskriminací u zaměstnavatele, kde jsem sháněl práci a oni mi říkali, my tady potřebujeme atraktivní mladý lidi a to vy nejste. Takže diskriminace z hlediska věku. Zdravotního handicapu.“

Překážky a situace, které lidé, čelící nálepkování, stigmatizaci či diskriminaci, nejčastěji řeší

⇒ Stigmatizující přístup okolí, založený na negativních stereotypch (specificky při jednání s úřady a institucemi)

- z důvodu věku, zdravotního postižení, etnicity, nálepky „bezdomovec“, „fetáka“
- neschopnost zapojit se na pracovní trh i soukromý trh s byty
- izolace od původní rodiny, dětí, ztráta přátel (zrada)
- vyvolává pocity beznaděje a nemožnosti domoci se svých práv, pasivní oběť byrokratického přístupu.

⇒ Přístup některých úředníků/nic – represivní, nikoliv pomáhající, chybí individuální a lidský přístup, nepodávání jasných, srozumitelných a úplných informací.

Příklady řešení, která se osvědčila (dobrá praxe)

- ⇒ Pomoc a asistence neziskových organizací (poskytovatelů služeb), efektivní psychologická a terapeutická podpora (ambulantní, terapeutická komunita, škola).
- ⇒ Budování a znovunavázání soc. vazeb - rodina, kamarádi, terapeutická komunita.
- ⇒ Pracovní příležitost – možnost začlenění, psychická podpora, sebeúcta.
- ⇒ Přístup k informacím – skrze moderní informační a komunikační technologie.

Návrhy řešení a doporučení pro zavedení opatření (co je nezbytné pro řešení situace)

- ⇒ **Rozvoj nabídky integračních služeb**, především zlepšení návaznosti služeb po propuštění z institucionální péče, podpora informovanosti o nabídce, která existuje.
- ⇒ Větší důraz na **využívání alternativních trestů**.
- ⇒ Prevence sociálně patologických jevů založená na **poskytování pravdivých informací** (např. protidrogová prevence, zodpovědnost k rodičovství), **osvěta** skrze média.
- ⇒ Podpora **kvalitní psychologické a terapeutické péče**
  - v dětských domovech,
  - podpora poskytování odborné psychologické pomoci pro různé skupiny (např. v pěstounských rodinách – funkce podpůrné sítě).
- ⇒ Posílení projektů směřujících k **toleranci jinakosti** – integrační centra pro všechny, smíšené akce, rozestěhovávání a rušení „vyloučených“ lokalit.
- ⇒ Podpora **transformace úřadů** v otevřené instituce
  - rozvoje komunikačních dovedností úředníků,
  - vytvoření prostředí pro možnost individuálního přístupu a posouzení – zvýšení časové dotace úředníka na klienta,
  - funkční systém kontroly práce úředníků/nic,
  - podpora programů asistentů/mentorů pro doprovod na úřady.
- ⇒ Podpora **budování sociálních bytů**
  - na úrovni soukromé sféry zvýhodnění podnikatelů, kteří by je zřizovali

- možnost opravit si opuštěný byt na vlastní náklady
- důsledné postihování zneužívání obecních bytů

2) DLUHY, EXEKUCE

Hlavní projev

Zadlužení, končící hojně exekucí (exekucemi), vede k neschopnosti uspokojit **základní životní potřeby** – chybí zdroje na stravu, bydlení. Nedostatek financí pro vedení důstojného života ovlivňuje nejen jednotlivce, ale celé rodiny a především děti. Rozpad rodiny a základní sociálních vazeb tak dále ústí do ještě většího úpadku a pocitu bezvýchodnosti z dané situace.

Účastníci se shodli, že hlavní příčiny vzniku této situace spočívají kromě počátečního chybného rozhodnutí a chování jedince **ve volném a chybném nastavení systému**. Jako hlavní problémové prvky zmiňovali velký prostor pro libovůli úředníků a naopak malý prostor pro informovanost - jak na úrovni prevence zadlužení, tak při samotném vypořádání se s dlužníkem, kdy se k němu nedostávají důležité informace o výši jeho dluhu a z toho plynoucích povinnostech (dochází tak k umělému narůstání dluhu zbytečnými a vysokými exekučními poplatky, není ochota k domluvě na splátkovém kalendáři atp.).

„Exekutory nezajímá, jestli chcípnete hlady, exekuce je také lichva, za dlužných 26 tisíc po mně chtěli 250 000 Kč. Špatný je zákon, který to umožňuje.“

„Velmi záleží na tom, na koho narazíte, s kým jednáte, když jsem zkoušela jednat sama, odmítli mi pomoc, pokud jednala za mě sociální asistentka, vše bylo možné vyjednat, pokud vidí, že za mnou někdo stojí, je to jednodušší, jinak jste pro ně nula.“

„Než mě vystěhovali, snažila jsem se vyjednat splátkový kalendář, řekli mi, že v žádném případě, že už to poslali, byli hrozně arogantní.“

Překážky, na které lidé řešící zadlužení nejčastěji narážejí

- ⇒ Chybí informovanost o rizicích zadlužování, pokud k zadlužení už dojde, je těžké zjišťovat informace o vývoji dluhu ze strany věřitele i exekutora.
- ⇒ Chybí možnost managementu dluhů – možnost splátek je často pouze teoretická.
- ⇒ Dochází záměrně k odkládání vymáhání dluhu – uměle narůstají dlužné částky, vzniká trvale udržitelný, nikdy nesplatitelný, dluh.

⇒ Pravidla pro jednání s dlužníky jsou volná, umožňují poškozující jednání úředníků, kteří problém řeší. Volnost není využita pro zohlednění konkrétní situace jedince a individuální přístup. O osobní situaci a možnosti dlužníka se nikdo nezajímá.

Příklady řešení, která se osvědčila (dobrá praxe)

- ⇒ Pomáhají neziskové organizace – se zprostředkováním splátkových kalendářů, psychickou podporou, doprovody, informacemi, analýzou finanční situace.
- ⇒ Odpuštění penále.
- ⇒ Možnost pravidelného splácení – dohoda o splátkovém kalendáři.
- ⇒ Osobní zodpovědnost i podpora okolí a rodiny.

Návrhy řešení a doporučení pro zavedení opatření (co je nezbytné pro řešení situace)

- ⇒ **Změna pravidel (legislativy) v oblasti poskytování půjček i jejich vymáhání** a to především tak, aby
  - věřitel měl povinnost informovat dlužníka včas a poskytnout mu jasné informace o výši jeho závazku.
  - existovala omezení pro možnost navýšení dlužné částky oproti jistině.
  - byla vyjasněna a zprůhledněna pravidla exekucí (existence nezávislé kontroly exekucí, možnost odvolání).
  - došlo ke změně způsobu odměňování exekutorů/úředníků, které by nezávislé na výši vybraných prostředků od dlužníků.
- ⇒ **Posílení prevence** – šíření informací (srozumitelné informační brožury, dostupnost poradců).

3) NEDOSTATEČNÉ VZDĚLÁNÍ

Hlavní projevy

Nedostatečné vzdělání je nejen často nejvýznamnější **překážkou pro dobré uplatnění na trhu práce**, ale způsobuje i psychické komplexy a snižuje odhodlání k aktivnímu řešení životní situace. Problematiku vzdělávání účastníci/ce reflektovali i v mnohem širším kontextu, kdy např. opakovaně zaznívaly hlasy, že absolvované vzdělání jim stejně obsahově nevyhovovalo, neumožnilo jim uplatnit se v kvalifikované a žádané práci a zorientovat se ve své životní situaci a kompetentně ji být schopen sám vyřešit.

„...třeba jsou určité praktické věci, který člověk potřebuje, já nevím, jak zakládat účtenky, spravovat finance, právní věci, nevím, jestli se to učí v občance... já třeba

když jsem byl poprvý na úřadu práce, tak to byla katastrofa, to mě odvezli do blázince, přijeli pro mě policajti a odvezli mě do blázince.“

Překážky, na které lidé nejčastěji narážejí

- ⇒ Nedostatečná podpora ve vzdělávání od počátku - malý zájem učitelů na ZŠ, bez adekvátního individuálního přístupu a zohlednění schopností a talentu
  - v případě dětských domovů nedostatek podpory i možností internátních škol,
  - podceňování.
- ⇒ Nedostatek financí (především pro udržení se ve vzdělávání).
- ⇒ Nedostatek informací – o rekvalifikacích, malá dostupnost job klubů.

Příklady řešení při nedostatečném vzdělání, která se osvědčila (dobrá praxe)

- ⇒ Rekvalifikace.
- ⇒ Job klub jako efektivní pomoc při snaze o vypořádání se s nedostatečnými kompetencemi a uplatnění se v zaměstnání.
- ⇒ Vlastní vytrvalost, píle a houževnatost.

Návrhy řešení a doporučení pro zavedení opatření (co je nezbytné pro řešení situace)

- ⇒ **Informace o možnostech vzdělávání a zlepšení přístupu k nim** (např. přístupu k internetu).
- ⇒ Podpora a navýšení počtu **job klubů**.
- ⇒ **Možnosti bezplatných kurzů**.
- ⇒ Reforma školství umožňující **individuální přístup, poradenství**.

4) PRACOVNÍ PŘÍLEŽITOSTI

SOCIOKLUB

Projekt je realizován za podpory
Evropské unie.

Za obsah sdělení odpovídá výlučně autor.
Evropská komise nenesे odpovědnost
za použití těchto informací.

V oblasti zaměstnávání s sebou přináší chudoba a sociální vyloučení především omezené pracovních příležitostí. Neúspěch na trhu práce je na druhou stranu jednou z nejčastějších příčin problémů v dalších sférách života.

„Prakticky člověk ztratí všechno... to co má rád... já teď sháním práci, když jí nenajdu, ztratím třeba i děti, protože nebudu mít na elektriku, na nic.“

Kromě zmiňované diskriminace (z důvodu etnického původu, zdravotního postižení, věku) byl za velmi častou bariéru označen záznam v rejstříku trestu. Velká část věcných doporučení se proto týká zlepšení přístupu lidí se záznamem v trestním rejstříku k legální práci.

Překážky, na které lidé při hledání pracovního uplatnění nejčastěji narážejí

- ⇒ Diskriminace (zdroje: etnicita, zdravotní postižení, stigma bezdomovectví - adresa trvalého bydliště na úřadě).
- ⇒ Nedostatek kvalifikace X špatný přístup k rekvalifikaci, dlouhé čekací doby, vysoké náklady na další vzdělávání.
- ⇒ Trestní rejstřík – zápis je bariérou pro nástup na většinu pozic, není možné založit si ŽL.

Příklady řešení při nedostatku pracovních příležitostí, která se osvědčila (dobrá praxe)

- ⇒ Rekvalifikace.
- ⇒ Pomoc okolí (informace o prac. příležitostech od známých a přátel).
- ⇒ Získání prac. návyků v terapeutické komunitě, chráněné dílně.

- ⇒ **Návrhy směřování a doporučení pro zavedení opatření pro navýšení pracovních příležitostí a přístupu k zaměstnání (co je nezbytné pro řešení situace)**
- ⇒ Lepší přístup k doplnění **vzdělání** – maturita, možnost dokončení základního vzdělání, lepší přístup k rekvalifikacím.
- ⇒ Zvýšit **dostupnost informací** (letáky, brožury na frekventovaných místech - u lékaře, na nádraží, městská policie, informace na internetu, specializovaná informační střediska).
- ⇒ Podpora většího **propojování vzdělávacího procesu s trhem práce**.
  - napojení střední školy s konkrétním podnikem, jistota zaměstnání po ukončení školy
  - nabídka vzdělávání odpovídající potřebám trhu – oživení některých učebních oborů (kominík, instalatér)
- ⇒ Rozvoj nabídky programů **podporovaného zaměstnávání** pro všechny, podpora sociálního podnikání.

- ⇒ Podpora služeb **hlídání dětí** pro matky s dětmi, umožňující jim návrat na trh práce (posílení kapacity předškolních zařízení atp.).
- ⇒ **Rejstřík trestu** – nutné změny.
  - pobídky zaměstnavatelům při zaměstnávání lidí se záznamem
  - možnosti urychlení výmazu v RT
  - podpora po určitou dobu po návratu z vězení - na úřadech práce specialista pro lidi se záznamem
  - bezúhonnost jako podmínka pro zřízení živnostenského listu - zmírnit
  - podpora spolupráce - propojení soc. pracovníka ve vězení s kurátorem
- ⇒ **Podpora podnikání**
  - pro zřízení určitých typů živnosti podmínka pouze kontaktní adresa (pronájem, datová schránka).

5) HAZARD

Příčiny negativního dopadu závislosti na hracích automatech podle účastníků spočívají především v nedostatečné informovanosti o důsledcích závislosti na hracích automatech a ve snadné dostupnosti hracích automatů. Při řešení důsledků těchto závislostí je hlavním problémem nedostatek odborných služeb.

„Hazard na světě vždycky bude, ale málokdo vidí, že z toho vzniká závislost, je to podobné jako u alkoholu, ale jen malé procento pijáků je alkoholiků, ale strašně velké procento hráčů je gamblery, hazard v Česku strašně vyčnívá, není to kontrolované, třeba v Brně je na jedné ulici padesát heren a pořád se to rozšiřuje dál.“

„Chceme nezávislost – jsme závislí. Hazard = chudoba + dluhy.“

(text z jednoho z plakátů)

Návrhy řešení a doporučení pro zavedení opatření (co je nezbytné pro řešení situace)

- ⇒ **Posílení prevence a osvěty.**
- ⇒ **Změna zákona** – regulace počtu heren až do co největšího omezení.